

CĂVĂRANUL ÎN EVUL MEDIU

* (O rectificare istorică) *

În ultimul număr al *Analelor Banatului*¹⁾ am făcut o dare de seamă asupra săpăturilor din toamna anului trecut, executate la „Cetatea” dela Căvăran. Am arătat acolo cum aceste săpături au avut darul de a da un răspuns precis la anumite ipoteze ce se făceau de istoricii vechi în legătură cu movila de lângă sat. Rezultatul cercetărilor noastre a fost neașteptat: nu era vorba nici de o cetate preistorică de pământ, nici de o mică întăritură romană, ci de o biserică medievală, construită solid, din material roman, adus dela *Tibiscum*, și având proporții monumentale pentru secolul al XIII, în care susțineam că a fost zidită. Prezența la acest punct a unei construcții atât de puternice, știrile adunate din autori și din tradiția locală despre existența unor rămășițe considerabile de material de construcție, ca plăci și blocuri de marmoră, cărămidă, piețe (?), străzi pietruite (?), galerii etc. ne-au putut da convingerea că ne găsim pe un loc ce în timpurile îndepărtate a avut poate alt rol, decât îl are astăzi modestul sat Căvăran.

Ca să ne informăm, am recurs la cel mai important izvor pentru trecutul județelor Severin și Caraș:

În vol. I din *Krasso vármegye története* a lui *Pesty Frigyes* — colecție de date și documente referitoare la toate localitățile din județul amintit — la pag. 253—4, se găsește amintită localitatea *Kavarán*. Știrile pe care le dă acest serios și bineinformat istoric, asupra acestei localități, sunt surprinzător de puține iar existența acestui sat este amintită abea cu începere dela 1687. Peste tot lipsește o istorie proprie, zisă a localității, reducându-se, toate știrile la amintirea diferiților proprietari cari s’au perindat aci în timpuri mai noi. Această lipsă este bătătoare la ochi la un *Pesty Frigyes* care știe să scrie, în această lucrare, 3—4 pagini despre cea mai neînsemnată localitate, condensând date istorice din sec. XIII—XIV în sus. Cu atât mai semnificativă este această tăcere atunci când e vorba de o localitate expusă topograficește și strategicește atât de minunat, și care nu era cu puțință să nu fi jucat în evul mediu un rol măcar de importanța celorlalte sate din aceste ținuturi.

Având pe deoparte rezultatul săpăturilor iar pe de altă parte acea izbitoră tăcere a lui *Pesty Frigyes*, a trebuit să presupunem sau o ciudată întâmplare care a pricinuit lipsa documentelor, sau că aceste documente există, dar s’a făcut o greșală, atribuindu-se poate unei localități, căreia nu-i aparțin.

¹⁾ Fasc. 7. Nr. 4 din 1930.

Căutând să deslegăm această problemă, am găsit că *Pesty Frigyes* a comis o confuziune, atunci când a întocmit repertoriul său. A nedreptățit o localitate, *Căvăranul*, ne venindu-i la socoteală să-i atribue importanța pe care în realitate a avut-o, dar în același timp a denaturat istoria celui mai important centru politic românesc, a Caransebeșului și a localităților ce printr-o relațiune sau alta cu această capitală de district, sunt amintite în documentele contemporane.

Dacă atunci când s'a întocmit acest repertoriu s'ar fi cunoscut conținutul movilei dela *Căvăran*, și dacă *Pesty Frigyes* ar fi luat în serios tradiția, n'ar fi fost cu putință să afirme lucruri cari astăzi, în urma săpăturilor dela *Căvăran*, vin să destrame nimbul sau de competență istorică infalibilă, punându-ne în gardă și pentru viitor.

Rezumatul știrilor lui *Pesty* este următorul:

Căvăranul (*Kavarán*)¹⁾ n'are aproape nici un rol istoric fiind amintit ca un sat pustiu și aceasta abea în secolul al XVIII.

Cu atât mai mult știe însă să vorbească prin documente despre orașul *Kárán*, care împreună cu *Sebeșul* a format mai târziu orașul *Caransebeș* (*Karan-Sebes* sau *Karánsebes*).

După *Pesty* orașul *Sebeș* vechiu, se găsea pe platoul pe care azi este situată partea *Caransebeșului* zisă *Potoc*, iar orașul *Caran* (*Karan*). lângă *Timiș*, unde astăzi este partea de oraș, zisă *Șoabe*, între ele deci să fi fost prin sec. XIII—XIV o distanță de 800—1000 metri.

Atât unul cât și celalt sunt orașe, numite alternativ „oppidum” sau „civitas”; atât unul cât și celalt, în sec. al XIV-lea, sunt *capitale de district*. Să ne închipuim deci două orașe și mai cu seamă două *capitale de district* la o depărtare de 1 km., cel mult, una de alta!

Vom căuta să dovedim în cele ce urmează că orașul **Caran**, capitală de district n'a fost pe locul *Caransebeșului* de astăzi, pe malul *Timișului*, ci că acest **CARAN** nu este altceva decât **Căvăranul**.

NUMELE LOCALITĂȚII.

Astăzi localitatea se numește *Căvăran*, iar în ungurește se numia în timpurile mai noi *Kavarán*. Această formă se găsește în 1572, când se face amintire de un locuitor din *Caransebeș* cu numele *Nicolae* (probabil de) *Kavarán*¹⁾. Într'un document din 1422 găsim forma de *Kaaran* (*Caaran*). În notele de călătorie ale lui *Sándor Pál*, dela 1687²⁾ se amintește această

¹⁾ *Kr. vrm.* vol. II. p. I. pg. 253. — ²⁾ *Ibidem*.

ABREVAȚIUNI. — Referindu-ne în studiul nostru la trei lucrări ale lui *Pesty Frigyes* și făcând dese trimiteri la acestea, vom folosi, în note, următoarele abreviațiuni:

1) *Sz. oláh k.* = A szörényi vármegyei hajdani oláh kerületek, Budapest 1876.

2) *Sz. Bim.* = A szörényi bánság és Szörény vármegye története, Budapest 1877.

3) *Kr. vrm.* = Krassó vármegye története — Budapest 1884.

localitate cu numele *Kauran*; într'un conspect întocmit între anii 1690—1700 găsim numele de *Karavan*¹⁾ (evident o formă greșită a lui *Kavaran*), la altă dată se numește și *Kárány*²⁾ (formă maghiarizată) sau *Káránd*³⁾ (la fel, o formă maghiară). Iar forma cea obișnuită a localității în sec. XIII—XVII este *Caran* (*Karan*).

Dela forma *Karan* (pronunțată de Români *Căran*) s'a trecut peste formele *Kaaran* și *Kauran* (pron. de Români *Căuran*) la forma de azi a acestei localități: *Căvăran* (*Kavarán* pe ungurește). Aceste patru forme, reprezentând tot atâtea etape ale evoluției numelui localității noastre, nu înseamnă și un uz al acestuia observat strict cronologiceste, ci diferitele forme se găsesc folosite alternativ. Forma de bază, și cea mai mult folosită este *Caran*, și astfel și în compoziția cuvântului *Caransebeș* a fost adoptată aceasta. (În doc. lat.: *Karan-Sebes* și mai târziu *Karánsebes*).

Prin aceasta se pune definitiv capăt unei legende filologice, născocită de romanticismul vechilor istorici bănățeni români, cari susțineau că numirea *Caransebeș* ar data din timpurile străvechi. Se zicea anume, că *Ovid* trecând spre locul exilului său, pe valea Timișului, s'a oprit pe acest loc și găsind poziția lui încântătoare, ar fi poposit aci mai mult timp, numind această reședință „*Cara mihi sedes*“.

Alți istorici văd în *Caran* cuvântul turcesc „negru“ echi-valând deci numele de astăzi al orașului, cu *Sebeșul negru*. Această ipoteză trebuie respinsă din capul locului, deoarece numele de „*Caran*“ este amintit din sec. al XIII când în Banat nici nu se cunoșteau Turcii. După alții s'ar numi așa pentru că *Sebeșul* ar zace pe malul râului *Caran*; ori la *Caransebeș*, nu se cunoaște un râu cu acest nume⁴⁾. Pesty Frigyes crede că s'a simțit nevoia să se specifice o calitate a orașului *Sebeș* — deoarece se mai cunosc și alte localități cu același nume — și astfel punându-i-se înainte numele *Caran*, se putea distinge *Sebeșul* de lângă *Caran*, de *Sebeșul săsesc* (*Szász-Sebes*),⁵⁾ ș. a.

Mai palpabilă este în orice caz, explicația sa, atât numai că nu un *Caran de pe teritoriul Caransebeșului* de azi ci un *Caran* la 14 de km., la *Căvăranul* de azi, a fost acela care a determinat *Sebeșul* și iarăși nu numai pentru apropierea lui, ci pentru că s'au contopit în parte, vărsându-se populația *Caranului* — dela 14 km. — în aceea a *Sebeșului*. Aceasta este explicația logică a acestui nume compus, ceace se va dovedi mai jos.

¹⁾ Kr. vrm. vol. II. p. I. pag. 253.

²⁾ Sz. Bán. vol. II. pg. 115.

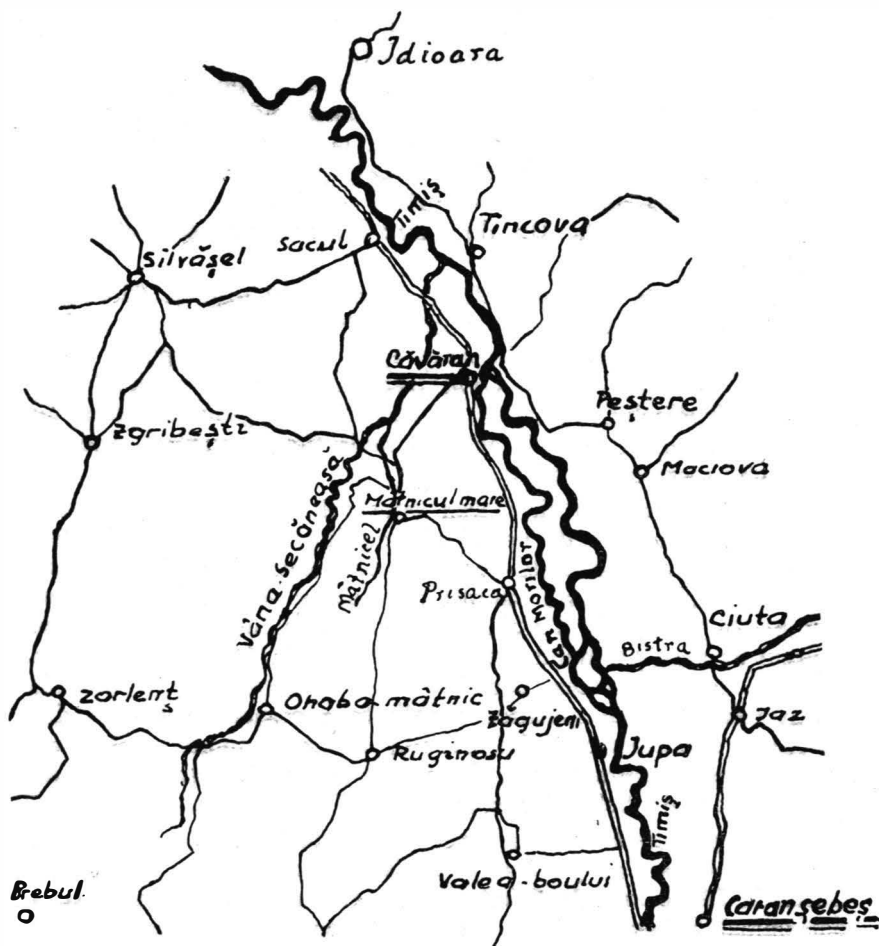
³⁾ Ibidem.

⁴⁾ Sz. Bán vol. II. p. 117.

⁵⁾ „ „ „ II. p. 116.

SITUAȚIA TOPOGRAFICĂ A CĂVĂRANULUI ȘI A CARANSEBEȘULUI

Foarte importantă pentru înțelegerea documentelor pe care ne sprijinim este situația topografică a Căvăranului în primul rând.

Căvăranul se găsește la 14 km. spre Nord de Caransebeș. Localitățile cu care este hotarnic sunt următoarele: la Sud-Vest: *Mătnicul mare* de astăzi (distanță de 4 km.); la Sud-Est: *Pesterea* (distanță de 5 km.); în aceeași direcție la 5 km.: *Maciova*; la Nord: *Tincova* (distanță de 3 km.), *Jidova* (distanță 9 km.); la Nord-Vest: *Sacul* (distanță 3 km. în linie dreaptă); la Sud: *Prisaca* (distanță 6 km.), apoi în aceeași direcție: *Zăguzeni*, distanță 8 km.).

Pe lângă sat, la Răsărit, curge râul *Timiș*, cu un afluent al său *Valea Secănească* și canalul *Pârâul Morilor*.

Localitățile amintite își vor avea importanța lor, atunci când din citirea documentelor vom fixa locul *Caranului*.

Cât privește poziția *Caransebeșului* (a *Sebeșului vechiu*) acesta este așezat la o distanță de 14 km. de Căvăran. Intre aceste două localități se găsesc satele *Tibisc* (Jupa), *Zăgujeni*, *Prisaca*, *Mâtnicul mare* (înșirate în linie dreaptă în direcția Nord-Vest). La stânga acestei linii găsim satele *Valea-Boului*, *Ruginosu*, *Ohaba-Mâtnic*, iar la dreapta ci: *Iaz*, *Ciuta*, *Maciova*, *Peștere*.

PUNCTUL DE VEDERE ALUI PESTY FRIGYES

Vom vedea în cele ce urmează știrile adunate de acest autor referitoare la localitățile ce ne interesează și felul său de a reconstrui trecutul acestora.

KAVARAN

În volumul al II-lea, partea I, din monumentala sa operă *Krassó vármegye története*, Budapest 1884, la pag. 253—254 (în total o pagină și jumătate) *Pesty* vorbește despre localitatea ce astăzi se numește *Căvăran*.

Redau în rezumat cei care interesează mai mult:

Căvăran, sat aproape de *Sacul*, lângă *Timiș*, dealungul șoselei *Lugoj-Caransebeș*. Numele derivă probabil dela un nume de persoană. În 1572, într'un proces ce se desbătea în fața dregătorilor din *Caransebeș*, depun ca martori *Nicolae Cavaran* și *Ștefan Crivina*. „*Despre trecutul Căvăranului știu foarte puțin, cu toate că în urma poziției sale favorabile a putut să fie un sat însemnat*“ (sic).

Sándor Pál, notează în descrierea călătoriei sale dela *Constantinopol*, că în 14 Mai 1687 plecând din *Caransebeș* a sosit la amiazi la o localitate pustie, numită *Kauran*, unde se mai vede un zid de piatră dărâmat, dar alte edificii nu are. (*Pesty* recunoaște că acj e vorba de *Căvăran*.)

Într'o conscriere din 1690—1700 localitatea se amintește cu numirea *Caravan* (prob. transcris greșit. N. A.). La 1717 se amintește localitatea cu 30 case. Urmează apoi înșirarea proprietarilor cari au stăpânit localitatea până în timpurile mai noi.

În continuare amintește însemnătatea locului, adică acea movilă „*patrunghiulară*“, acoperită cu iarbă, în care se găsește material de construcție de cea mai bună calitate. Țăranii au scos

de aci în repeșite rânduri mari blocuri tăiate în marmoră, pe care le-au folosit la clădirile lor. Pe locul numit *Seliște* locuitorii găseau foarte mult material de construcție, ba chiar și drumuri solide, pietruite și piete pietruite cu pietre de talie.

Ce fel de rămășițe sunt acestea? se întreabă Pesty. Constată, că nu s'au făcut săpături cari să dea un răspuns; sigur este însă că aci au fost în vechime clădiri considerabile.

Unii le consideră ruine de biserici, alții iarăș, considerând faptul că ruinele se găsesc aproape de hotarul comunei *Sacul* și anume pe locul numit *Satu bătrân* — iar în hotarul de azi al acestei comune nu se găsesc ruine — cred că aci ar fi existat acea mănăstire în care principele Ștefan a ținut dieta din 1263. Pesty refuză însă această ipoteză, spunând că la *Sacul* nu s'a ținut niciodată vre-o dietă.

Din cele ce spune Pesty despre Căvăran putem să ne convingem de lipsa de documente referitoare la această comună, pe care o cunoaște abea dela 1687, fiind și atunci amintită nu cu numele de azi ci cu acela de *Căuran*. Este însă curios, că deși autorul s'a sesizat de această lipsă de documente, totuși n'a căutat să dea o explicație ipotezelor ce se făceau în legătură cu movila, pe care o cunoștea, precum și cu materialul considerabil ce s'a găsit de către locuitori, pe câmp. Cu atât mai vârtos că și dânsul afirmă că aceste resturi dovedesc că aci a existat pe vremuri un sat de oarecare importanță. În consecință, cât privește istoria *Căvăranului*, istoricul nostru a procedat grăbit, nevenindu-i la socoteală să-i atribue o importanță ce din documente și mai cu seamă din determinările geografice iese ușor în evidență.

KARAN (rom. CARAN, CARAN)

În volumul II din *Istoria Banatului Severin (A szörenyi bánság és Szörény vármegye története*. Budapesta 1878) la pag. 109, Pesty vorbește de „orașul“ *Caran*. Istoria acestuia a condensat-o în șapte pagini și jumătate urmând să mai vorbească de această localitate și în legătură cu istoria orașului *Caransebeș*.

Iată ce spune despre *Caran*:

Pe malul *Timișului*, la punctul unde se varsă în acesta pârâul *Sebeș*, comunele *Caran* și *Sebeș* au avut administrație separată. Dintre acestea *Caran*-ul a existat cu numele acesta până la sfârșitul sec. al XVI-lea și a fost ridicat la rangul de „oppidum“. Celalt a fost cunoscut sub numirea de *Sebeș*, dar a purtat alternativ și numele de *Caransebeș*. Mai mult, acest nume

la avut chiar și în sec. XIII, dându-i o însemnătate istorică. Hotarele *Mâtnicului*, ce azi se găsește încorporat în județul *Caraș* — atunci *Mutnok* — și ale orașului *Caran*, se atingeau. Deoarece însă, între Bogdan, fiul lui Ștefan și Radul fiul lui Voinic și alți nobili din *Mâtnic* și între cetățenii din *Caran* (cives et hospites) s'a iscat ceartă pe chestia hotarelor acestor două comuni, Regele Ludovic cel mare, în 1376, i-a ordonat banului de Severin, *Ioan Treutul*, să stabilească hotarele.

Era vorba îndeosebi de o fâșie de pământ prin care locuitorii din *Mâtnic* doriau să conducă un canal din *Timiș* în pârâul *Mâtnic* (*Mutnokpataka*) pentru deservirea morilor lor. Dar și după intervenția aceasta, cearta între cele două localități continuă, încât în 1391, banul de Severin, *Nicolae Perenyi*, se vede silit să convoace pe cnezii și nobilii districtelor „*Sebes, Lugas, Karan* și *Komiath*“ și să desbată în fața acestora litigiile dintre cele două localități.

Să ne oprim deocamdată aici.

Pesty susține așadară că orașul *Caran* era situat pe teritoriul *Caransebeșului* de azi, și anume pe malul *Timișului* și că avea un teritor atât de mare, că era hotarnic cu *Mâtnicul*, ce se găsește la o distanță de cca 14 km.

Am mai înțelege acest lucru dacă ar fi vorba de „districtul“ *Caran*, dar tratându-se despre un „oraș“ nu putem admite acest teritoriu enorm. Aceasta cu atât mai vârtos că între *Caran* (cel al lui *Pesty*) și *Mâtnic* se găsesc localitățile *Jupa, Zăzgujeni, Valea Boului, Prisaca*, toate existente pe vremea aceea și cari n'au nici un rol în această ceartă de hotărnicie, amintire ce n'ar putea lipsi dacă într'adevăr ar fi așa cum susține dânsul. Iar punctul unde s'a putut trage canalul amintit — care în urma rostului său trebuia să fie tras în linie dreaptă și anume pe porțiunea cea mai scurtă — putea fi între *Prisaca* și *Căvăran*. Ori nici *Prisaca*, nici *Căvăranul* nu sunt amintite ca aparținând orașului *Caran* și cu atât mai puțin amintite în această ceartă ca unele, pe hotarul cărora trebuia să se întâmple neînțelegerea.

În scopul aplanării acestor divergențe, Banul *Nicolae Perenyi* convoacă în 1391 pe toți cnezii și nobilii din patru districte românești și anume din: districtul *Sebeșului*, al *Lugojului*, *Caranului* și *Comiatului*, la o consfătuire. Ordinea în care documentul respectiv înșiră aceste districte nu este cea geografică. Prin logica lucrurilor dacă — în cazul de față — „districtul“ *Caran*, ar fi fost în nemijlocita apropiere a *Sebeșului*, atunci era natural să fie pomenit îndată după *Sebes*, ca ceva ce redă o apropiere geografică intrată ca atare în asociația de gândire a contimpoanilor. Că această înșirare nu s'a făcut la întâmplare o

dovedește și faptul că a fost repetată *la fel* la 1419, când Lo-sonczy, castelanul cetăților Orșova, Mehadia, Sebeș și Jdioara, convoacă la Căran pe nobilii și cnezii acelorași patru districte, spre a descurca împreună chestiunile de litigiu, ce în ciuda împăcăciunii anterioare, continuă încă. În acelaș document cele 4 districte sunt înșirate și astfel: Sebeș, Lugoj, Comiat și *Caran*. În consecință această împrejurare va trebui să fie adăugată la argumentele ce pledează contra așezării orașului și districtului *Caran* la punctul unde-l pune Pesty.

Într-o diplomă din 1422 se amintește satul Vozeșdia (sau Libanmezeje) în „districtul“ *Caaran* (*Kaarán*); acest sat este din acel cerc, pe care Pesty îl consideră ca hotar al orașului *Caran* și care este hotarnic cu Mâtnicul, împrejurare ce vine să demonstreze iarăș că acest Caran care la 1422 este amintit ca district, nu poate să fie la Caransebeș, ci în afară de cercul indicat de Pesty, în tot cazul într-o situație de hotărnicie cu districtul Comiatului, deoarece localitatea Vozeșdia este amintită când în districtul *Comiat*, când în districtul *Caran*.

În 1503 *Nicolae* din *Măcicaș* părăște pe Ladislau și Ioan din *Caran*, pentru că porcii acestora au intrat în semănăturile reclamantului, făcând stricăciuni.

Localitatea *Măcicaș* exista în Evul Mediu la o distanță de cca 11—12 km. de Caransebeș; e greu deci de presupus ca porcii să fi „călătorit“ atâta ca să ajungă până la *Măcicaș*. Se explică ușor însă acest lucru dacă știm că numitul *Nicolae* de *Măcicaș* a avut un castel probabil chiar în Căvăran, sau în tot cazul în nemijlocita apropiere a acestuia.

În anul 1584 izbucnește iarăș ceartă între *Mâtnic* și *Caran* pe aceleași chestiuni de hotar. Locuitorii din *Caran* sunt învinuiți că au intrat în hotarul *Mâtnicului*, că au stricat stavilele morilor acestora, că le-au cărat recolta etc. Intervine totuș o înțelegere între cele două părți, regulând formalitățile de uzufruct al teritoriilor din litigiu, formalități ce afară de cele de mai sus, fixează și folosirea livezilor, a pădurilor, a viilor etc. ce se găsesc între aceste două localități.

Deci avem deaface iarăș cu cearta dintre două localități vecine: *Mâtnicul* și *Caranul* (Căvăran) și în nici un caz *Mâtnicul* și un *Caran* la *Caransebeș*, cum susține Pesty, cu atât mai vârtos că nici aci, precum nici în celelalte certuri nu intervine nici unul din satele ce se găsesc între *Mâtnic* și *Caransebeș*, lucru foarte natural, dacă ar fi adevărat ceace susține istoricul nostru.

---

¹⁾ Kr. vrm. III. p. 289 și 293.

Altă ceartă de hotărnicie se amintește în anul 1584; de data aceasta e vorba de satul *Morenș (Mâtnicul de sus)*. Elisabeta, văduva lui Francisc din Mâtnic, amintește că pentru moara din Morenș apa trebuie s'o ia pe teritoriul *Caranului*. Este deci acelaș canal al morilor care și mai înainte a fost mărul discordiei între aceste două localități vecine. Iarăș un argument contra ipotezei că localitatea Caran ar fi fost la Caransebeș, căci în cazul acesta ar trebui să fie amintit *Căvăranul* sau *Prisaca* de pe teritoriul cărora trebuia luată apa morilor.

În anul 1585, Baltazar din Mâtnic a fost introdus în posesiunea satelor *Szak* (Sacul) *Zgribest* (Zgribești) *Almafa* (Mărul); la acest act a fost invitat să ia parte ca *vecin* și Ion Pleșcu din „oppidum“ Caran.

Documentul spune precis că Pleșcu a luat parte în calitate de „vecin“; într'adevăr *Sacul* se găsește la o distanță de 3 km.; la fel și localitățile celelalte sunt aproape, și în nici un caz acest *Pleșcu* n'ar mai fi fost „vecin“ dacă orașul *Caran* s'ar fi găsit pe locul Caransebeșului, căci în acest caz între *Sacul* de ex. și *Caransebeș* s'ar fi înșirat satele: *Căvăran*, *Prisaca*, *Jagujeni*, *Jupa*.

În anul 1596 Sigismund Bathory donează lui Stefan Iosika „orașul“ (oppidum) *Caran* și satul *Oláhság* (azi Oloșag). *Caranul* este amintit în acest document ca aparținând districtului *Caransebeș* iar Oloșagul ca făcând parte din districtul *Lugojului*. Aceste două localități sunt una lângă alta, dacă admitem că orașul *Caran* a fost la *Căvăranul* de astăzi, și astfel se poate înțelege mai bine natura donațiunii de terenuri, care avea mai mare preț dacă era cât se poate la un loc.

În 1609 Keresztesy Pavel primește în zălog proprietatea Jdioara. La acest act iau parte și nobilii orașului *Karany* (formă maghiarizată a lui *Caran*). Participarea lor este justificată prin calitatea de „vecin“. În nici un caz n'ar fi fost vecini, dacă nu era vorba de *Căvăran*, (la 9 km. de Jdioara) ci de Caransebeș (la o distanță de cca 29 km.).

În știrile citate până aci, nu s'a întâmplat ca, în acelaș document să fie citat și *Caranul* și *Căvăranul* ca două localități distincte, cum le crede Pesty. Aceasta pentru simplul motiv că *n'au existat două ci numai unul*, purtând alternativ acest nume.

Cât de puțină importanță are numirea de Caransebeș ca nume definitiv și indicând constant aceeaș localitate, importanță ce Pesty o crede foarte mare, reiese dintr'un document din anul 1624 în care se amintește introducerea lui Francisc Groza în posesiunea satelor *Szak* (Sacul) și *Morencz* (Mâtnicul de sus). La acest act iau parte Mihai Fodor din *Caransebeș* și Ion Frenk din *Caran*. Prin urmare dacă numirea Caransebeș însemna cele două orașe de pe teritoriul de azi al Caransebeșului, pentruce este amintit încă odată *Caranul* ca localitate separată?

Vedem deci din această știre că numirea de Caransebeș s'a dat Sebeșului (Caransebeșului de azi) și fără a însemna această numai decât amândouă orașele. Va trebui însă să considerăm cuvântul *Caran* din compoziția „*Caransebeș*” într'adevăr ca un calificativ ce abea târziu poate să fi devenit și o realitate istorică prin mutarea locuitorilor *Căvăranului* la *Sebeș*.

Vorbind despre localitatea *Poganchi*¹⁾ (Pogăniș), Pesty amintește că aceasta în anul 1387 a fost în *districtul Caran*, aparținând orașului *Caran*.

Studiind mai departe trecutul satului *Prisaca*²⁾ Pesty amintește un document din 1548 din care reiese că la această dată a fost nevoie de stabilirea hotarelor dintre *Prisaca* și *Caran* (oppidum).

Ori, dacă admitem cece zice Pesty în legătură cu acest caz, că adică aceasta ar însemna că la data amintită hotarele *Caranului* (Caransebeș) au fost mai restrânse, încât *Prisaca* ieșea acum dintre acestea, atunci ar trebui să fie amintite satele *Jugăjeni* și *Jupa* ca unele ce într'un cadru mare de district, se hotărâneau cu *Prisaca*. Această amintire lipsește și nici nu putea să se facă dacă ne gândim că orașul *Caran* (Căvăran) se hotărânea nemijlocit cu *Prisaca*.

KARANSEBES (CARANSEBES) ³⁾

Istoria orașului Caransebeș este studiată în lucrarea lui Pesty cu întreg aparatul unor documente abundente.

Deja în secolul XIII se găsește numirea de Karansebeș, cu toate că aceasta este foarte rară până în sec. XV. Mai frecventă este numirea de *Sebeș*. „În orice caz numirea de Caransebeș — o explică iarăși istoricul Pesty — derivă dela împrejurarea că pe malul Timișului, pe teritoriul Caransebeșului de astăzi se găseau deja în sec. XIII-lea două localități distincte și anume *Sebeșul* și *Caranul* „având amândouă administrație proprie și consiliu propriu“. În decurs de secole, cele două orașe au împărțit aceeași soartă, până când orașul *Caran*, încetând de a mai exista separat, s'a contopit cu *Sebeșul* iar denumirea de *Caransebeș* a devenit generală atât în viața publică cât și în cea privată.

Dar și astăzi locuitorii valahi de aci folosesc cu predilecție numirea de „*Sebeș*“.

¹⁾ Kr. vrm. vol. II. p. II. pag. 119.

²⁾ „ „ „ „ pag. 115.

³⁾ Sz. Bán. vol. II. pag. 115—269.

Un element interesant pentru teza noastră este în tot cazul această din urmă știre. Într'adevăr fărâniile din jurul orașului nu folosesc nici astăzi denumirea oficială, ci aproape exclusiv aceea de *Sebeș* sau *Săbeș*. Conservatismul lor puternic poate să ne fi păstrat adevărata denumire a acestei localități, cum trebuia să ne fi păstrat o urmă măcar a *Caranului* — în formă de denumire de suburbie pe locul de azi „Șoabe“ din Caransebeș, loc pe care, după afirmațiile lui Pesty, se afla acest oraș. Dar astfel de numire nu se cunoaște.

Argumente în contra tezei orașului Caran din sec. XIII—XVII, pe locul Caransebeșului de astăzi, se pot cita încă foarte multe. Credem însă de prisos să mai menționăm și altele deoarece din cele amintite până ac; oricine poate vedea clar că în toate aceste știri nu este vorba decât de o localitate numită Caran, ce în Evul mediu se găsea pe locul comunei ce are azi numirea de *Căvăran*. Aceasta la rândul ei derivă din *Căran* trecând prin formele *Caaran* și *Căuran*.

Odată acceptând această transformare a numelui, pentru susținerea tezei noastre, vom cita un ultim argument decisiv: memoriile călătorului *Sándor Pál* despre care am mai făcut amintire. Iată ce zice Pesty vorbind despre forma denumirii localității Caran:¹⁾

„Mai găsim o explicație curioasă în notele de călătorie ale lui *Sándor Pál*. Acesta întorcându-se în 1687 din Constantinopol, în 13-lea Mai a sosit la Caransebeș; a cerut voie să între în cetate, s'a plimbat dealungul unei străzi a acesteia, apoi invitându-l bey-ul turcesc, a beut la acesta o ciască de cafea. Mănezi plecând din Caransebeș, a trecut Timișul peste un pod de vămă și pela amiază (sic) a sosit la o localitate zisă Cauran, despre care se spune — așa scrie *Sándor Pál* — că locuitorii acesteia mai de mult au părăsit-o și s'au dus la Sebeș, de aceea acest din urmă se numește Cauran-Sebeș. Această fantezie se dărmă dacă știm că acest Cauran este Căvăranul de astăzi pe drumul Lugojului“.

Da, zicem și noi, *Cauranul* este identic cu *Căvăranul*, dar este tot așa de identic cu denumirea *Căran*, cu atât mai vârtos că orașul Caransebeș se mai numia și *Cauran-Sebeș*, după însemnările lui *Sándor Pál*.

Recapitulând argumentele noastre în contra afirmațiunii lui Pesty Frigyes, care susține că orașul Caran s'ar fi găsit în Evul Mediu pe teritoriul Caransebeșului de astăzi, am putut nota: că partea mai mare a documentelor cunoscute în legătură cu orașul **Caran** se referă la certurile de hotărnicie între acesta și Mătnic, obiectul cauzei fiind canalul de moară al Mătnicenilor cari neavând apă, trebuia s'o conducă din Timiș, de

¹⁾ Sz. Bán. vol. 2. pag. 116—117,

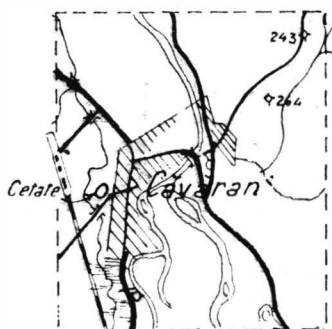
pe teritoriul **Caranului** care topograficește nu poate fi altul decât Căvăranul, că în întreaga istorie a Caranului cunoscută din documente, au rol satele din jurul Căvăranului, cari prin poziția lor de hotărnicie era natural să fie amintite; că în schimb numele și rolul orașului Caran nu intervine niciodată în istoria satelor ce se înșiră spre Vest de Caransebeș și cari după afirmațiunile lui Pesty au aparținut „orașului și districtului Caran”: nu se poate admite ca acestea să nu fi avut un rol în anumite frecări de hotărnicie; că în sfârșit nu cunoaștem nici o urmă de organizare între Caran și Sebeș, nici de hotărnicie, nici de altă natură topografică, lucru iarăș neadmisibil, dacă este adevărat că aceste două orașe, după informațiunile lui Pesty, erau așezate la o distanță de cel mult 1 km. unul de altul.

Săpăturile întreprinse la Căvăran, tradiția locală ce amintește „străzi și piețe pietruite“ (?) pe locul zis *Seliște*, argumentele aduse pentru susținerea tezei că orașul și capitala de district valahic: Caran, a fost aci nu la Caransebeșul de astăzi, toate acestea ne îndeamnă să reconstruim în adevăratul contur istoria Căvăranului, nedreptățit de vechii istorici.

În cele ce urmează vom încerca acest lucru, culegând din lucrările lui Pesty Frigyes tot ceace credem mai interesant referitor la trecutul acestei localități. Vom face o operație, într-o nișă originală, s'ar putea spune o ediție revăzută a părților lucrării lui Pesty, referitoare la cazul nostru. În chipul acesta însă vor fi adunate într'un mănunchiu știrile mai importante ce în viitor vor putea servi de bază unei monografii a Căvăranului, aducând în același timp și o modestă contribuție la luminarea topografică a „Districtelor valahice“.

ROLUL ISTORIC AL LOCALITĂȚII CĂVĂRAN

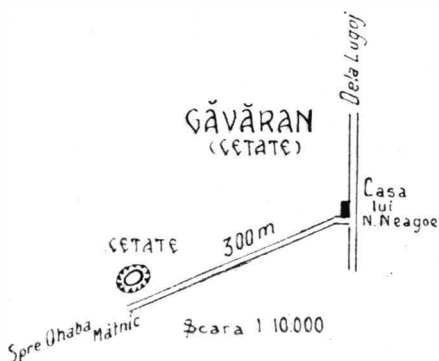
În partea I-a a studiului nostru am dat situația topografică a Căvăranului (vezi harta) menționând că aceasta se găsește la o distanță de 14 km., spre nord de Caransebeș. Am arătat acolo că numele de azi derivă din vechea formă Căran

Scara 1 75.000

schimbată mai târziu în *Caaran*, *Căuran* și că aceste denumiri nu observă o strictă ordine cronologică, ci se folosesc și alternate.

Prima amintire indirectă a Căvăranului se face într-o diplomă din 1290, Aprilie 29, când regele Ladislau al IV-lea, vizi-

Scara 1 10.000

tează orașul Caransebeș¹⁾). Care este acest oraș din cele două, *distincte*, după cele ce am arătat până aci? Natural că numai de Sebeș putea fi vorba, deoarece acesta avea cetate și era cu mult mai important decât Caranul, care nici odată n'a fost loc întărit. Pentru ce se numește Sebeșul totuș cu numirea de Ca-

¹⁾ Sz. Bán. vol. II. p. 115.

ransebeș, vom încerca să o explicăm la sfârșitul acestui studiu. Ceeace ne interesează pentru moment este împrejurarea că localitatea *Caran*, precum arată compoziția onomastică de mai sus, a existat în sec. XIII.

Se amintește la 1370, districtul *Karansebes*¹⁾.

Prima știre precisă asupra Căvăranului datează dela 1371 și 1375²⁾ când Regina Elisabeta (1371) și Regele Ludovic cel mare (1375) iau în apărare pe iobagi Regelui, din Căvăran, față de cari valahii *Radow* (Radu) și *Neg* (Neagoe) s'au purtat cu nedreptate ocupându-le pădurile și pământurile ce se găsesc „dincoaci” de *Mutnokpataka* (Mâtnicelul). Se arată aci, că aceste bunuri erau din „vremuri de demult” ale iobagilor din Căvăran. În consecință Regina Elisabeta, în urma plângerii locuitorilor din Căvăran îi ordonă lui Nicolae, fiul lui Stefan, ofițer valah, ce se găsea cu serviciul în Căvăran, numit de *Ladislau*, *principe de Opulia*, guvernator al Ungariei, iar mai târziu lui *Ludovic* și *Mogaș* (?) ofițeri valahi numiți în serviciu la Căvăran de către Regele Ludovic cel mare, ca, cercetând hotarele să oprească pe numiții Radu și Neagoe de a mai folosi proprietățile ce aparțin „orașului Căvăran” (*oppidum Karan*).

Urmează apoi o știre mai amplă asupra Căvăranului, datând din 19 Iunie 1376³⁾ și introducând cu aceasta seria de procese ce luminează trecutul acestor părți.

Anume, Bogdan fiul lui Sefan și Radu fiul lui Voinic și alți „nobili” din Mâtnic pe deoparte, „cetățenii și oaspeții” din Căvăran de altă parte, se ceartă pentru hotarul dintre aceste două localități. Regele Ludovic ordonă Banului de Severin Ioan Treutul, să cerceteze hotarele și să le fixeze ca astfel să pună capăt certelor dintre aceste două localități. Documentul respectiv descrie și locul cu pricina. Din această descriere însă nu putem trage nici o concluzie topografică căci afară de două numiri de pârâc, tot ceiace se amintește ca puncte de hotar, este foarte vag. Este de reținut numai faptul că între Mâtnic și Căvăran se găsesc pârâiele *Mutnokpataka* (pârâul Mutnicului) și *Zlatnuk* (Zlatnic). Dintre acestea, primul este cunoscut astăzi cu numele de *Mâtnicel*, fiind o vână fără importanță, ce se umple de apă doar când plouă mai mult. Ținută judecata cu observarea strictă a tuturor formelor, bucată de pământ, ce forma obiectul acestui proces, se adjudecă lui Bogdan și Stefan din Mâtnic, ca unii ce de mai mult au drepturi asupra acesteia cu atât mai mult că „*nec que populus de dicta Karan ad candem particulam terrae umquam aliquod jus habuisset*”.

¹⁾ Kr. vrm. vol. III. p. 101.

²⁾ „ „ „ „ „ 290.

³⁾ Sz. Bán. vol. III. pag. 6—8.

⁴⁾ Kr. vrm. vol. III. pag. 218—19.

Locuitorii din Căvăran permit ca Mâtnicenii să-și procure apa necesară morilor, din Timiș, și în acest scop să dispună dealungul canalului de o fâșie de pământ, lată de 20 „rifi“ (cubit) „pro via penes dictam foveam, ut clausulas Molendinorum suorum possent conservare“.

Pacea făcută între Mâtnic și Căvăran la 1376 n'a fost de lungă durată, după cum o dovedește un document datat în 22 Oct. 1391. Prin acesta Banul de Severin, Nicolae Pcrenyi (din Pcrini?) convoacă la sine pe nobilii și cnezii celor patru districte: *Sebes, Lugoj, Caran și Comiat* („...ob hoc nos Nobiles et kenesios districtum et provinciarum quator scilicet de Sebes, de Lugas, ac de Caran et Kompyath, nostram in presenciam fecimus convocari“) ca împreună cu ei să hotărască asupra certurilor dinre cele două părți contrare. Cearta s'a iscat de data aceasta „inter Bagdanum de Muthnuk ac Stephanum filium eiusdem ab una, ac *populos et hospites* de Civitate Karan ab altera partibus“ (sic) pentru o bucată de pământ ce se începe dela terrea meta (movilă) până la punctul unde „fluvius“ (sic) Muthnuk (Mâtnicul) se varsă în Timiș.

În anul următor, în 1392, însuși regele Sigismund, în trecere înspre Serbia contra căreia plecase cu oaste, se oprește în Căvăran doarece una din scrisorile sale poartă datarea de aci (Iunie 11).

În anul 1397, 1 Iulie, într'o scrisoare de donațiune a Regelui Sigismund este amintită localitatea Poganch (Pogăniș) ca aparținând *districtului Căvăran* și ca bun special al orașului („...în districtu de Karan existentem, *ad oppidum nostrum* similiter Karan vocatum spectantem“¹⁾).

Se redeschide procesul iarăși câteva decenii mai târziu, neînțelegând Căvărenen(ii) să renunțe ușor la bucată de pământ trecută în proprietatea Mâtnicenilor. Regele Sigismund printr'o scrisoare din 26 Apr. 1419²⁾ se adresează castelanului Sigismund Losonczy cu ordinul ca acesta să cerceteze din nou cauza nemulțumirii orașului Căvăran, din partea căruia judele Grigorie i-a adus o plângere în persoană („...veniens nostram in presenciam Maiestatis, Grigorius iudex Civitatis nostre Karan vocate“). Să cerceteze iarăși hotarele indicându-le cu semne de metal (signis metalibus) și ca această demarcare să aibe mai multă importanță, să se facă în prezența capitlului din Cenad.

Ca urmare a acestui ordin, castelanul Losonczy, convoacă în ziua de 31 Mai 1419, în orașul Căvăran („...in Opido Karan) pe nobilii și cnezii din districtele *Sebes, Lugoj, Căvăran și Comiat* („...Nobilibus et kenezjs Sebes, lugas, karan et komyath districtum“³⁾) ca să hotărască împreună asupra litigiului iscat iarăși.

¹⁾ Sz. Bán. vol. III. pag. 15.

²⁾ Sz. Bán. vol. III. pag. 19—20.

³⁾ Kr. vrm. vol. III. pag. 289—91.

Din partea Căvăranului s'a prezentat judele Grigorie și ceilalți cetățeni și jurați din Căvăran iar din partea Mâtnicului nobilii: Stefan și Blasius (Bălaș, Blaj?) fiul acestuia, Ladislau și Ioan fiii lui Bogdan, Nicolae fiul lui Fărcaș, alt Nicolae fiul lui Radul, Neagoe și Ladislau fii lui Oprișa și Voia. După multe dezbateri, deși reprezentanții Căvăranului produc 3 diplome regești cari dovedesc dreptul lor asupra pământului din chestiune, totuși se dă dreptate Mâtnicenilor cari și dânsii pot produce anumite privilegii regești.

Documentul acesta este important afară de descrierea amănunțită a litigiului și pentru faptul că amintește precis privilegiile date Căvăranului de către Regii Ungariei. Reprezentanții acestui oraș se provoacă 1) la o scrisoare a Reginei Elisabeta dată din Buda a treia zi de Paști a anului 1371; 2) la o scrisoare a Regelui Ludovic datată de Rusalii în Hațeg, anul 1375; 3) la aceea a Regelui Sigismund, datată din Varadin în anul 1412.

Intr'un document din anul 1422 (31 Martie) se amintește localitatea Vozeșdia în districtul Căvăran¹⁾ (*Caaran*); aceeași localitate, la 1404 este amintită ca fiind „în districtu Castris Sebesiensis“²⁾. În acest caz s'ar putea admite că localitatea amintită a trecut mai târziu în proprietatea districtului Căvăran — prin lărgirea acestuia — sau observând expresia „în districtu Castris Sebesijenis“ — formă neobișnuită, deoarece deobște se zice numai „districtus Sebesiensis“ sau „Sebes“ — s'ar putea admite că paralel cu o administrație politică, care cunoaște separat un district al Sebeșului și unul al Căvăranului, exista și o administrație militară care din acest punct de vedere cunoștea un singur district, acela al *cetății Sebeș*, cu atât mai vârtos că după cum am mai spus, la Căvăran n'a fost nici când cetate. Scrisoarea aceasta a Comitelui de Timișoara și Sebeș este adresată „Castelanului“ din „dicto Castro Sebesyiensi“.

În anul 1424 o nouă plângere a cetățenilor din Căvăran prilejuiește o scrisoare a Regelui Sigismund către Comitele Filippo Spano³⁾, în care i-se aduce la cunoștință că Laurențu, fiul judeului Grigorie din Căvăran și Toma, jurat din aceeași localitate, se plâng că nobilii din Mâtnic și Măcicaș folosesc pe nedrept niște păduri aparținând orașului Căvăran. Îi ordonă în consecință ca să apere drepturile Căvăranului, care în urma privilegiilor date mai înainte (1412) poate să se folosească de toate pădurile, afară de cele numite *Bothligete* și *Zaldobos*, aparținând Mâtnicului și de *Radpataka*, aparținând Măcicașului.

Guvernatorul Ioan Huniade a trecut prin Căvăran în toam-

¹⁾ Sz. oláh k. pag. 57.

²⁾ Sz. oláh k. pag. 54.

³⁾ Sz. Bán. vol. III. pag. 21—22.

na anului 1447 deoarece se cunoaște o scrisoare datată de clânsul de aci, în 18 Octombrie, în ziua evanghelistului Luca¹⁾.

Intr'un document din 1 Iunie 1452 găsim iarăși o amintire a Căvăranului; fiind vorba de o ceartă iscată între nobili din Mâtnic și Măcicaș, aceștia se supun sentinței ce o va aduce *districtul și orașele Sebeș și Caran* (...Ecce submissimus nos pro maiore Justicia ad Districtum, et liberas Civitates, videlicet Sebes et Karan²⁾).

În anul 1458 (Ian. 29) juzii Toma Nyrö și Grigorie, reprezentanți ai orașului Căvăran, Sandrin și George, reprezentanți ai *Sebeșului*, cer regelui Matia reînnoirea drepturilor ce le-au avut și mai înainte aceste două orașe, anume ca iobagi să poată veni și pleca în liberă voie și să nu fie împiedicați de nimeni dacă și-au plătit taxele prescrise. Regele Matia întărește drepturile cerute, drepturi ce au fost date de Regele Sigismund³⁾.

Legătură cu documentul din 1424⁴⁾ are un document din 1464 (Iulie 4), care este cu atât mai interesant cu cât este vorba iarăși de pădurile Botliget și Radpataka pe care locuitorii din Mâtnic și Măcicaș voiesc să le ocupe cu deasila. În documentul acesta cu toate că poate fi vorba numai de Căvăran, totuși se folosește numirea, nu de „Karan“ ci de „Karansebeș“. Evident o confuzie, căci în nici un caz aceste păduri nu aparțin Sebeșului (care se numește și Caransebeș) ci Căvăranului care numai aci se amintește cu numele de Caransebeș. Putem vedea și din acest caz cât de puțin temeș; putem pune pe numirile acestor timpuri.

Dintr'un document din anul 1494 (Mai 27)⁵⁾ știm numele juzilor din Căvăran cari sunt chemați înaintea judecătorilor din Caransebeș. Anume Ioan Părcălab se plânge că oameni din Căvăran pescuiesc în heleșteul său, că-i folosesc pădurile și livezile, că vânează pe teritoriul ce-i aparține și că, ce-i mai mult, i-au omorât și gardianul ce-l ținea pentru păzirea acestor proprietăți. Oamenii din Căvăran însă neagă, ne voind să recunoască nimic din ceace li se impută. Pentru întărirea nevinovăției Căvărenenților depun jurământ următorii juzi din Căvăran: *Mihai Szederjes, Ioan Barbu, George Vida, Toma Zeles, Nicolae Frâncu, Danciu și Filip*. Acest proces verbal a fost dresat în Caransebeș.

În 1500 se regulează încasările decimelor ce orașele Sebeș și Caran trebuia să plătească Capitlului din Cenad (se amintesc aceste orașe de trei ori în ordinea: oppidi Sebes et Karan⁶⁾).

¹⁾ Sz. Bán. vol. II. pag. 110.

²⁾ Kr. vrm. vol. III. pag. 393.

³⁾ Sz. Bán. vol. III. pag. 73—74.

⁴⁾ Kr. vrm. vol. III. pag. 413—14.

⁵⁾ Sz. Bán. vol. III. pag. 115—16.

⁶⁾ Sz. Bán. vol. III. pag. 129—30.

În 19 Mai 1503 iscându-se iarăş o ceartă între nişte locuitori din Căvăran şi Nicolae Măciş, aceştia sunt citaţi înaintea judecătoriei din Sebeş. Anume, acest din urmă se plânge că vitele lui Ladislau şi Ioan din Căvăran, au intrat pe proprietatea sa făcând daune foarte mari. Ca să pună capăt acestor stricăciuni cari s'au repetat de mai multe ori, a dat ordin servitorilor săi să prindă oile, caii şi porcii susnumiţilor şi să le închidă. Servitorii executând ordinul, numiţii Ladislau şi Ioan din Căvăran s'au prezentat la el. După ce i-a ospătat, aceştia şi-au pretins vitele, însă dânsul, Nicolae Măciş, s'a împotrivit jurându-se că nu le va estrada până ce nu-şi va primi o îndemnizaţie potrivită (...recedite a me quia filius meretricis sim ego, si porcos inde excipietis...). După o ceartă din care n'au lipsit cele mai plastice înjurături şi cuţite scoase din teacă, au plecat, neputându-şi lua porcii. Iar ca să se răzbune i-au împuns caii, încât aceştia au căzut la pământ aproape morţi.

Interogaţi, cei inculpaţi răspund că nimic nu este adevărat din cele ce li se impută: din contră, dânsii s'au dus la Nicolae din Măciş cu cele mai „bune intenţii” şi cu cuvintele „cele mai blânde”; că abea acolo au auzit că vitele lor se găsesc închise pe moşia sunumitului; că din contră Nicolae Măciş a început să-i injure. Ei au plecat apoi, iar până la hotarul proprietăţii sale i-a petrecut numitul Nicolae, unde apoi s'au luat la bătaie. Pentru aplanarea acestor certuri se numeşte un juriu, dar cei doi locuitori din Căvăran nefiind satisfăcuţi, cer să fie prezentaţi în persoană, Regelui Ladislau¹⁾.

Chestia pădurilor Botligete şi Radpataka nu s'a clarificat nici în anul 1531, deoarece dintr'un document purtând data de 16 Iunie al aceluiaş an²⁾, reiese că reprezentanţii oraşului Căvăran (Cives oppidi Karan) au fost la Rege cerând ca să fie lăsaţi liberi să se folosească de pădurile ce încă sub guvernarea lui Ioan Huniade au fost asigurate folosinţii lor, exceptând cele două păduri susnumite dinre cari prima este a Mâtnicenilor iar a doua a Măcişenilor.

În anul 1548³⁾ este necesară o nouă fixare a hotarelor oraşului Căvăran, în ceartă, de data aceasta cu satul Prisaca. Deoparte se găsesc locuitorii Căvăranului iar adversarul este Petru din Prisaca. Făcându-se cercetările respective ordonate de Comitele Petru Petrovici, hotarele Căvăranului se fixează precum urmează:

Începând dela Prisaca până la teritoriul Mâtnicenilor, numit Zlatnic, de aci spre Răsărit trecând peste o pădure, până la lacul (locul?) zis Zăgujeni, de aci se întoarce spre Prisaca şi tre-

¹⁾ Sz. Bán. vol. III. pag. 144—148.

²⁾ Sz. Bán. vol. III. pag. 186.

³⁾ Kr. vrm. vol. IV. pag. 36—37.

când pe lângă casa lui Matia Halaz, locuitor în Căvăran, apoi trecând peste o miriște până la locul zis Popești, iar de-acîi trecând șoseaua până la movila de hotar, iar de aci înșfârșit, până la un afluent al Timișului.

Datele sunt foarte vagi încât nu ne pot servi la o determinare topografică mai apropiată.

În anul 1582 judele Căvărăului era George Musan, care împărția dreptate împreună cu o seamă de „jurați Cives”¹⁾

Doi ani mai târziu, în 1584, judele orașului Căvăran, sau cum îl numește documentul judele principal, era *Ion din Tin-cova*, iar jurat era *Ion Pleșcu*. Amândoi sunt nobili. În acest an se ajunge la o înțelegere între locuitorii Mătnicului și ai Căvărăului. Acești din urmă erau acuzați că au ocupat pământurile celor din *Mătnicul de sus* și *Mătnicul de jos*, că au stricat stăvilele dela 4 mori ale acestora, că au cărat recoltă etc. Căvărenenții au fost condamnați pentru aceasta mai întâi de către banul Toma Tornia, apoi de către voevodul din Ardeal. Mihai din Peșterea ia asupra sa rolul de intermediar între cele două părți, reușindu-i să-i împace. În chipul acesta părătorii Mihai din Mătnic, Baltazar din Mătnic, Fărcaș Groza din Mătnic și Elisabeta Simeon, văduva lui Francisc din Mătnic, renunță la sentința adusă în favorul lor și o declară invalidă; pentru aceasta locuitorii din Căvăran se obligă a plăti 100 florini ungurești în ziua de Sf. Gheorghe. Cât privește proprietățile ce formează obiectul cerțelor, Căvărenenții pot să le recâștige pe cale dreaptă și să dispună fixarea hotarelor prin persoane de încredere: până atunci însă aceste proprietăți rămân în mâna Mătnicenilor, mai mult, locuitorii din Căvăran vor putea să pască vitele lor pe aceste proprietăți, numai cu permisiunea Mătnicenilor. Tăiatul lemnului din pădure atârână de consimțământul Mătnicenilor. Recolta însă ce a fost semănată în anul trecut le rămâne celor din Căvăran, trebuind aceștia să plătească doar decima. Mai departe le-au permis Căvărenenților să-și cultive viile ce se găseau pe teritoriul Mătnicului, dar îi opresc să planteze altele noi. Dacă un locuitor din Căvăran nu și-ar cultiva via trei ani de zile, aceasta trece în posesiunea Mătnicenilor. Cât privește canalul morilor, s’au înțeles că o parte din acesta să fie îngrijit de cei din Căvăran — începând dela Timiș — iar o treia parte de către Mătniceni: acești din urmă vor da lemnul necesar stăvililor acestor mori. Din partea Mătnicenilor se depun 1000 fl. pentru cazul că ar călca această înțelegere²⁾

Dintr’un document din anul 1585 rezultă că orașul Căvăran avea autorități și diregătorie separate fiind compusă din prim-

¹⁾ Sz. Bán. vol. III, pag. 112.

²⁾ Ibidem.

³⁾ Sz. Bán. vol. II, pag. 113.

judele, doi jurați și 12 consilieri jurați. Primjudele era atunci Ion Andorca iar ca jurați se amintesc Adam Frenc (Frâncu) și Nicolae Tătar. Intr'o scrisoare a acestuia datată în luna Februarie 1585, în orașul Căvăran, este amintit Ion Pleșcu care face proces în contra Margaretei, soția decedatului Ion din Tincova; cum însă Ion Pleșcu acuză de părtinire pe unul din asesori, pe Ion din Tincova, a fost pedepsit cu 100 fl., sentință ce cu tot apelul interesatului, a fost aprobată apoi și de către ban. Acest Ion Pleșcu a fost chemat în calitate de „vecin“ la introducerea lui Baltazar din Mâtnic în possiunile din Sacul, Zgribești, Mărul.

Adam Frâncu, amintit mai sus, era nobil, și era primjudele orașului Căvăran în 1590; la această dată se face amintire de cetățenii: Gașpar Lungu, Cranius (?) Munguțan, Maxim Bonta, Ion și Mihai Romoniță, Mihaș Iacob, Ion Borca, Pleșcu Cranius și Andrei¹⁾.

În anul 1596 orașul Căvăran din districtul Caransebeșului și satul Oloșag din districtul Lugojului, trec în posesiunea lui Nicolae Iosika, fiind acestea anexate cetății Jdioara.

În contra acestei anexări cetățenii Căvăranului protestează cu îndârjire în anul 1597, arătându-și scrisorile de privilegii; totuș principele din Transilvania îi refuză motivând stările de război cari cer ca un oraș expus în apropierea dușmanului să fie apărat în alt chip decum această apărare se făcea în timpuri pacnice. Îi asigură în tot cazul, că odată ce se vor schimba vremurile, orașul Căvăran își va căpăta vechile privilegii²⁾.

Se mai amintește Căvăranul la 1599 când Mihai, Iacob și Ion Romoniță din Căvăran sunt citați ca martori într'un proces de proprietate, apoi la 1609 într'o chestiune cu acelaș caracter. În acelaș an la introducerea lui Pavel Keresztesi în posesiunea cetății Jdioara, iau parte ca „vecini“ următorii nobili din Căvăran: Stefan din Lugoj, Ion Pribcagul, Ion Herczeg, Ion Hucher și iobagii Dimitrie Vida, Emeric Mester, Petru Cornia³⁾.

Intr'o scrisoare a lui Gabriel Batori din 1626 este amintit Căvăranul (cu numele maghiarizat de Karand) ca localitate în care se găseau 100 de călăreți și 100 de infanteriști, apoi în 1642 găsim amintit Căvăranul ca *possessio* dovadă că decăzând, n'a mai avut atribuțiunile unui oraș⁴⁾.

Aci termină Pesty Fr. istoria orașului ce după dânsul se găsea la Caransebeș, având numele *Caran* (*Karan*).

Dela 1678 apoi această localitate pustiită și părăsită re apare, de data aceasta cu numele de *Căuran*, în notele de călă-

¹⁾ Sz. Bán. vol. II. pag. 113.

²⁾ Sz. Bán. vol. II. pag. 113—14.

³⁾ Sz. Bán. vol. II. pag. 114—15.

⁴⁾ Sz. Bán. vol. II. pag. 114.

torie ale lui Sándor Pál, apoi într'o hartă dela sfârșitul sec. XVII, cu numele de *Caravan*.

Istoria mai nouă a Căvăranului nu interesează studiul nostru, încât oprindu-ne aci voim să facem doar câteva considerațiuni asupra trecutului istoric al acestei localități.

Amintită în sec. XIII-lea în documente, iar săpăturile făcute dovedind aci o biserică monumentală probabil din acelaș secol, această localitate se poate considera ca una dintre cele mai interesante din punct de vedere românesc.

Căvăranul nu este un sat oarecare la această epocă ci oraș, amintit aci ca „oppidium“ aci ca „civitas“.

A stat sub o jurisdicțiune militară a Sebeșului și o relațiune administrativă a avut cu acesta până ce la un moment dat consolidându-se viața social-administrativă locală a Căvăranului, aceasta se emancipă și devine independent, formând din câteva sate din jur, un mic district românesc a cărui capitală era.

Cât a durat existența acestui district, precis nu putem ști. Prima amintire a districtului Căvăran se face după cum am văzut la 1391, iar ultima la 1422. Știri precise cari să arate existența acestui district înainte sau după aceste date, docamdată n'avem.

Iar cât privește extensiunea districtului Căvăran putem face doar ipoteze, susținute numai în parte prin documente.

Astfel la anul 1397 se amintește localitatea *Poganch* (Pogăniș) în districtul Căvăran. Deci, cel puțin spre Sud-Vest, acest district s'a întins până pela Zorlenț-Brebul, prin urmare era hotarnic cu districtul Comiatului.

În tot cazul trebuie să presupunem că această conducere administrativă a Căvăranului, care a durat peste 30 an, se extinde și asupra acelor localități pe care le găsim amintite în relațiune cu Căvăranul, cu atât mai mult că sunt în nemijlocita apropiere: *Vozeșdia*, *Mâtnicul*, *Prisaca*, *Maciova*, *Peșterea*, *Tincova*, *Zgribești*, *Ohaba*, *Ruginosu* ș. a.

Odată desființat districtul Căvăran și înglobat iarăș în districtul Sebeșului, fosta capitală își trăește independent viața de „oppidum“ și „libera civitas“, având juziș proprii, iar mai târziu și un primjude, având tribunal, deci întreg aparatul diregătoresc.

Reprezentanți ai Căvăranului au luat parte în administrația orașului Sebeș, căci nu odată acest oraș neavând sigiliu propriu se folosește de sigiliul câtorva nobili din Căvăran. În urma acestor funcții, nobilii din Căvăran trec tot mai mulți la Sebeș stabilindu-se acolo, împrejurare ce se dovedește din numele câtorva personaje cari arată locul de origine. Odată intrată în tradiție această mutare, când au urmat timpurile cele grele ale războaielor turcești, mulți dintre cei mai cu stare au părăsit lo-

calitatea mutându-se sau la Sebeș sau în alte părți întărite, cum era d. ex. Jdioara.

Mai clar reese decăderea orașului Căvăran din rărirea documentelor și din puțina lor importanță cu începere dela sfârșitul secolului al XVI-lea și mai cu seamă din împrejurarea că pentru prima dată Căvăranul este „donat” ca orice altă proprietate mică familiei Iosika dela Jdioara, în anul 1596.

Dela sfârșitul secolului XVI localitatea Căvăran se aminteste — cu calitatea de oraș — foarte rar și în chestiuni de mai puțină importanță. Mai interesant dintre aceste date este cea din 1642, din care putem înțelege soarta tragică a acestui înfloritor orașel, devenit garnizoană cu 100 infanteriști și 100 călăreți. Această împrejurare ne face să bănuim luptele ce s’au dat în jurul acestui punct ce se găsea pe drumul invaziunii turcești și stricarea lui. Locuitorii au început exodul iar orașul Căvăran părăsit, la această epocă este o simplă *possessio*.

Afirmațiunea lui Sándor Pál, cumcă locuitorii din Căvăran s’au mutat Sebeș, este în parte adevărată atât numai că nu numai această împrejurare a dat origine numelui modern de Caransebeș, ci după cum am văzut, și nevoia de a distinge Sebeșul de lângă Căvăran de Sebeșul-săsesc etc. și în sfârșit și o umbră de administrație comună ce a existat din timpuri vechi între aceste două localități

Mai vedem din studiul documentelor că numele conducătorilor și ale iobagilor sunt în sec. XIII—XV curat românești, chiar dacă câteodată găsim traduceri în ungurește. Astfel Nyirő Tamás, jude al Căvăranului la 1458 este tot un român cu toată forma ungurească a numelui, traducere a ocupațiunii respectivului, devenită nume.

De altcum și espresia „*cives et hospites*” dovedește că la băștinași s’a adăugat, mai încoaci, o populație de venetici.

Nume într’adevăr străine apar abea prin sec. XVII-lea, d. ex. Ion Herczeg, Ion Huher sau Pavel Keresztesi.

Fiind Căvăranul oraș regesc (regii vorbesc întotdeauna de „*civitas nostra*”), Regele avea aci reprezentanți în persoana unor „ofițeri” cu serviciul în Căvăran. Astfel la 1375 este amintit un anume Nicolae, fiul lui Stefan, iar mai târziu Magas (Moguș, Muguș?) și Ladislau *ofițeri români* în ciuda numelui lor, atât de maghiarizat (...*dominus Iodovicus Rex Magas et ladislao Volahis officialibus suis de karan firmissimis dedissent in mandatis*“...)

Cât privește viața spirituală a orașului Căvăran, aceasta nu se poate reconstrui în lipsă de documente. Unicul moment, în jurul căruia se pot face anumite ipoteze este biserica din sec. XIII-lea descoperită în toamna anului trecut.

Când am publicat rezultatul săpăturilor susțineam că era vorba de o biserică ridicată de un ord catolic pentru combaterea elementului ortodox și că poate în jurul acestei biserici se ridica și o abație.

Totuș reflectând mai îndelung asupra acestei ipoteze, trebuie să remarcăm prea semnificativa lipsă totală a documentelor ce, atunci când se amintesc biserici cu dimensiuni cu mult mai mici, tac cu desăvârșire când este vorba de această biserică de proporții monumentală pentru secolul în care a fost ridicată.

Această împrejurare ne îndeamnă să lărgim conținutul ipotezei noastre, mai cu seamă dacă ținem cont și de calitatea socială a multora din locuitorii Căvăranului. Știm despre mulți dintre ei că în urma serviciilor aduse Regelui au fost ridicați la rangul de nobili. Alții, iarăș, amintiți în funcția de cneji, au trebuit să aibe la fel o stare materială înfloritoare. Ori nu se poate admite ca această comunitate să nu-și fi avut biserica proprie, biserică din piatră, atunci când știm că pe locul „Seliștea“ se găsesc „străzi pietruite, piețe“¹⁾ și când nobilul Nicolae din Măicaș își avea aci, în apropiere, castelul său, întărit după toate regulile construcției feudale (se vorbește într'un document de „pons castelli“ a lui Nicolae din Măicaș). În consecință ar fi logic să admitem că această biserică a putut fi ridicată și de înșiși locuitorii Căvăranului. Fost-a însă ortodoxă sau catolică? Iată o întrebare la care deocamdată nu putem răspunde. Pentru ritul ortodox ar pleda seria de biserici românești de piatră din județul Hunedoara, ridicată în sec. XIV-lea cari având stilul de trecere, sau gotic, sunt totuș ortodoxe, ridicate de Români. Cât privește însă Căvăranul nu putem spune nimic sigur, doar atât că dacă nobilii de aici în sec. XIII—XV erau încă Români, mai târziu parte din ei se înstrăinează de neam și de religie cum ne dovedesc atâtea familii maghiare prin secolul XVI—XVII cari în origine erau românești. Iată de ex. familiile Măicaș (Macs-kási), Fiat (Fiath), Iosika ș. a.

Cercetări la Căvăran trebuiesc făcute și de aci înainte, ca să se poate lumina seria de probleme puse sumar în acest studiu, ce n'are de loc pretenția de a spune un lucru definitiv, ci mai de grabă de a deschide drumul unor cercetări viitoare.

O adâncire a acestor probleme ar fi de mare folos pentru reconstruirea trecutului românesc al Banatului de miazăzi.

1. MILOIA.

---

¹⁾ Existența aci a unor „piețe sau străzi pietruite“ cu toate cercetările noastre, nu se poate dovedi. În tot cazul ceace a putut da origine acestei determinări — a localnicilor — este cantitatea de moloz ce se găsește peste tot pe locul zis „Seliștea“ și resturile de ziduri ce se mai pot dezgropa, în grădinele din apropierea „Cetății“ pe aceeaș „Seliște“.

Les Hongrois en occupant le Banat ont conservés les anciennes organisations politiques de l'élément autochtone, des Roumains, mentionnées dans des documents, à partir du XIV siècle, sous le nom de „Districtus Walachorum“.

Les nouveaux maîtres, en respectant ainsi l'organisation sociale qu'ils ont trouvés ici à leur arrivée, parlent de „jus“ ou „mos walachicum“ et des certaines privilèges accordés aux Roumains pour les services réels que ceux-ci ont apportés aux rois hongrois.

On connaît dans le Banat du midi huit districts roumains parmi lesquels celles de *Sebes* et *Caran* du commencement du XIV-siècle.

L'historien hongrois Pesty Frigyes, l'auteur de la plus sérieuse histoire des arrondissements de Severin et Caraș, croit que les villes de Sebes et de Caran étaient toutes les deux situées au moyen âge sur l'endroit de Caransebes d'aujourd'hui, ayant chacune, une administration indépendante et étant l'une et l'autre capitale du district respectif.

Les fouilles faites dans l'automne de l'année passée au village de *Căvăran*, sur la route de Lugoj à Caransebeș, à 14 km. de cette dernière ville, ont prouvées, à ce point, l'existence d'une église des proportions monumentales pour le XIII-ième siècle, ou nous en avons établis le bâtiment¹⁾, en constatant dans le même temps les traces des autres constructions solides autour d'elle, sur le champ.

Malgré cela Pesty ne sait rien dire sur le passé de cette localité, qui d'après les renseignements donnés, a eu un rôle important au moyen âge.

Cette silence des documents, — en grand nombre pour les localités plus petites, — nous a déterminé de chercher une explication et aux ruines existentes à Căvăran et dans le même temps à cette manque des documents.

Le résultat de nos recherches a été que l'historien Pesty a fait une confusion assez grossière, quand il a soutenu que la ville

¹⁾ Voir : *I. Miloia*: Biserica medievală dela Căvăran (Analele Banatului Nr. 4—1930, avec un résumé en allemand.)

de *Caran* a été située sur le territoire de Caransebeș d'aujourd'hui. *Ce Caran n'a pas existé là, mais sur l'endroit de Căvăran d'aujourd'hui.*

Le non de la ville a subi les suivantes transformations *Căran, Caaran, Căuran, Căvăran.*

L'histoire de Căvăran comprise dans les documents connus se résume dans les procès de délimitation entre Căvăran et Mâtnic à distance l'une de l'autre, de 4 km. Or, ces procès n'auraient pas pu exister alors entre un Căvăran, que Pesty le croit à Caransebes c'est à dire à une distance de 14 km. et entre un Mâtnic.

Dans ce dernier cas les localités situées entre le Caran de Pesty et Mâtnic, auraient du être mentionnées dans les procès. Mais on ne parle pas d'elles parcequ'en réalité, il s'agit de deux localités situées tout proches.

L'existence de la ville de *Caran* (Căvăran) est prouvée par les documents à partir du XIII-ième siècle étant mentionnée comme ville jusqu'au XVII-ième siècle, quand après les dévastations turques perd de l'ancienne importance et de ce moment fut considérée comme simple „possessio“.

De 1394 à 1422 a été la capitale d'un district roumain, de *Căvăran*, ayant les mêmes prérogatives ainsi que les autres districts roumains.

De cette manière on peut mettre l'hypothèse que l'église en pierre, découverte dans l'automne de l'année passée, fut bâtie par les nobles roumains de Căvăran, d'autant plus que dans les registres papales et dans des autres documents d'où nous connaissons l'organisation de l'Église catholique, cette église n'est pas mentionnée. Fut-elle orthodoxe ou catholique cette église? Voilà une question qui reste pour le moment sans réponse.

En tout cas l'analogie de cette église avec les autres, en pierre, de l'arrondissement de Hunedoara, bâties en styl gotique par des Roumains orthodoxes, nous conduit vers une hypothèse identique.
